DE LANDBOUWPLANNEN VAN DEN GEZAGHEBBER
VAN RADERS ¹⁾

DOOR

B. DE GAAY FORTMAN.

Over den *landbouw* leest men in Rammelman Elsevier sr.'s journaal nagenoeg niets. Dit is zeer merkwaardig, omdat in dien tijd vallen de bezoeken, die in 1828 en 1829, 1833 en 1834 aan Curaçao gebracht werden door M. D. Teenstra, aan wien door den minister van Koloniën was opgedragen te onderzoeken, of niet door aanmoediging van den landbouw en wat daarmee in verband staat „in vervolg van tijd de algemene welvaart zou kunnen herleven”. Hoe Teenstra over de mogelijkheid van landbouw op Curaçao, Bonaire en Aruba dacht, blijkt niet uit wat hij in 1836 en 1837 daarover in zijn boek schreef. Hij bepaalt zich daar tot mededeling van den toestand, dien hij aantrof. Van de vroegere cultures waren in betekenende mate nog slechts die van mais en — in veel geringeren omvang — van pinda's overgebleven. Het blijkt alleen, dat er even gedacht is aan maatregelen tot invoer van het cochenille-insect, waarover later zoveel te doen is geweest. In September 1831 ontving de gezaghebber daarover een resolutie van den gouverneur-generaal van drie maanden tevoren. Er is daarin sprake van aanmoediging van de aankweking van dit insect. Het enige, wat de gezaghebber eraan deed, is geweest, dat hij van de resolutie kennis gaf aan de heren F. Rojer, G. Striddels, C. L. van Uytrecht, R. F. van Raders, M. E. van der Dijs en H. van der Meulen met verzoek mee te willen werken ter bereiking van het voorgestelde doel. Welk gevolg dit gehad heeft, wordt niet vermeld. Het trekt echter de aandacht, dat tot dit zesttal behoorde de garnizoens-commandant, de latere gouverneur Van Raders. Maar het is waarschijnlijk minder opvallend, als men bedenkt, dat deze militair ten minste al 15 jaar in de kolonie was, met een Curaçaose gehuwd, en van die zijde bij meer dan één plantersbedrijf betrokken was.

¹⁾ Het hier volgende is geheel getrokken uit de Curaçaose archieven van 1828–1836.

Van Raders, die, gelijkgezegd, in Juni 1836 het bestuur aanvaardde, had, naar Van Lennep Coster (blz. 55) meedeelt, de opdracht „om te beproeven wat al door middel van de landbouw zoude kunnen gedaan worden, om in vervolg van tijd de algemeene welvaart te bevorderen”. Hij heeft, zoals hij zelf zegt, bij zijn economische maatregelen voor de kolonie zich laten leiden door de gedachten aan de bevolking een bestaansmiddel te verzekeren en der kolonie uitvoerproducten, waardoor zij geldelijk onafhankelijk zou worden. Hij zag de weg daartoe in den landbouw in ruimer zin, en betrok daarin de drie eilanden gelijkelijk.

Alvorens dit nader te beschouwen, dient een blik geslagen op de ontwikkeling van Bonaire in Aruba van 1828 tot 1836, vóór Van Raders aan het bewind kwam. Bonaire, onder het bestuur van den kommandeur Klaas Schotborgh, was in zijn geheel feitelijk een landsplantage. Particulieren mochten er alleen met bijzondere vergunning van het gouvernement schapen en geiten houden. Maar het landsbedrijf ging er zo best niet in den tijd van Rammelman Elsevier. Voor verwhout, en ook voor zout, was er soms geen koper te vinden, en voor beestialen en brandhout was het dikwijls niet veel beter. Zout ging wel naar Suriname met de paketschoener. De noodlijdende toestand van dit landbouwbedrijf blijkt wel uit de laagste verkoopprijzen, waarvoor de commandeur in 1829 machtiging tot verkoop kreeg: voor een volwassen os 50 gulden, een volwassen koe 40, een halfvolwassen os, stier of koe 25 gulden. voor een volwassen schaap, als 't volstrekt raadzaam was tot behoud der kudde enige van deze dieren te verkopen, 4 gulden, voor een volwassen kabriet een rijksdaalder, en 75 cent voor een vat zout.

Een indruk van de omvang van deze landsplantage krijgt men uit cijfers, die voor 1833 genoemd worden: alstoen waren beschikbaar voor verkoop 200 ezels (waarvan er 100 voor 16 gulden het stuk verkocht werden), 500 kabrieten en 80 hoornbeesten ¹⁾).

Het houden van dit vee eiste bijzondere zorg. De gelegenheid tot diefstal was zeer gunstig. Daarbij kwam, dat particulieren hun schapen in het wild lieten voorttellen, die telkens weer opjoegen, wat de landsezel in de bossen dreef.

¹⁾ De prijs van ezels is later verhoogd tot 20 gulden, en een der eerste daden van den gezaghebber Esser was, dat hij na een bezoek aan het eiland dien prijs op 25 gulden stelde, om te voorkomen, dat particulieren op Curaçao schade zouden lijden van de mededinging van het gouvernementbedrijf, een geheel nieuw beginsel.

Een nieuw voortbrengsel scheen zich voor te doen, toen bleek, dat het mos of gras, dat hier aan de rotsen op de hoogste bergen groeide en niet zonder levensgevaar geplukt kon worden, veel af-trek vond aan de vaste kust om de groene verf, die ervan bereid kon worden. Op voorstel van den kommandeur ging het bestuur tot inkoop over tegen een prijs van $7\frac{1}{2}$ cent het pond, waarvan de opbrengst op 75 cent begroot werd. Eenmaal komt een verkoop aan H. van der Meulen voor van 100 pond tegen een prijs van 20 gulden. In het moederland werd het mos scheikundig onderzocht door prof. V. d. Boon Mersch, die wenken gaf, bij het inzamelen in acht te nemen. Wat nog gegaard werd, moest worden opgezonden. In 1836 verhoogde het gouvernement den inkoopprijs tot 15 cent het pond, en het volgend jaar gelukte het met een koopman te Puerto Cabello, James Simonet, een contract af te sluiten voor dit artikel tegen 30 gulden per 100 pond.

Nog in hetzelfde jaar vond de gezaghebber aanleiding den gouvernementssecretaris jhr. I. J. Rammelman Elsevier jr. en den kolonialen ontvanger C. L. van Uytrecht in commissie naar Bonaire te zenden. Naar aanleiding van hun rapport werd besloten van gouvernementswege de fokkerij van muilezels en paarden ter hand te nemen. Daartoe zouden nieuwe gronden worden opengekapt en voor den landbouw uitgegeven, en na 2 jaar achtereen bebouwd te zijn geweest, zouden die gronden tot weiland moeten dienen, als wanneer de planter weer voor 2 jaar nieuwen grond zou krijgen. Voor de paardenteelt kocht de genoemde commissie 1 springhengst en 11 merries.

Blijvend goed gevolg had dit alles niet.

De prijs van het zout bleef zich in dalende richting bewegen. In 1835 was er mededinging van particulieren, in betrekking staande met een handelshuis te New York, die de zoutpannen op de Rocas-eilanden gepacht hadden.

Een andere plan, blijkbaar geheel los staande van het eerste gerucht der cochenillecultuur in 1831, dat de commissie den gezaghebber voorlegde, was, om een Fransman, Manuel Avril, die van zijn regering opdracht had de nopaalplant met de daarop azende cochenille van Mexico naar de Franse koloniën over te brengen, gelijke opdracht voor Bonaire te geven. Het plan was zó kostbaar, 32.000 gulden moest Avril bij slagen hebben, dat de gezaghebber het voorlegde aan den gouverneur-generaal en deze het naar het moederland opzond. Op andere wijze zou deze cultuur niet lang daarna op Bonaire komen.

Aruba was nog enige tijd blijven staan in het teken van de *goudwinning*. In afwachting van de beslissing van den gouverneur-generaal werden verzoeken van particulieren om vergunning niet ingewilligd. Die beslissing kwam in het begin van 1829, en hield in een vrijverklaring van de gouddelving; de percelen, 1534 stuks, zouden bij loting worden toegewezen tegen een concessie van 15 gulden 's jaars voor elk perceel. De bedoeling was 4 percelen tegelijk uit te geven, maar uitgangspunt moest zijn aan alle aanvragen te voldoen, ook bij onvermogen om voor 4 te betalen. In 1831 stelde de gouverneur-generaal een reglement op het in-concessie-geven van gronden op Aruba vast. Het ging echter niet hard. In Mei 1831 kwam het eerste rapport binnen, dat melding maakte van de inlevering van een stukje goud van $13/16$ once oud-Hollands gewicht, berekend tegen 42 gulden, waar van $1/3$ ten bate van het gouvernement kwam, in dier voege, dat de vinder Jan Henriques zijn aandeel uitbetaald kreeg ¹⁾. Het goud werd naar het moederland gezonden, waar er geld van werd aangemunt. Dat was van de eerste 13.875 gewichtjes f 19.843.45, zoals de gouverneur-generaal in November 1831 den directeur meedeelde. Toen er één jaar om was, bleken van 85 percelen niet meer dan $187/16$ oncen te zijn ingeleverd, maar toch verlengden veel concessiehouders hun vergunningen.

In 1832 ging de ontginning hard achteruit. Er werd nagenoeg geen goud meer ingeleverd, en in Juni waren er niet meer dan 15 vergunninghouders nog werkzaam. Het bleek echter, dat er heimelijk nog wel wat goud naar St. Thomas ging, en dat leidde tot intrekking van het verbod van handel in en met het op Aruba gevonden goud en ook van de verplichting om het goud bij het bestuur in te leveren. Tegelijkertijd werd de goudwinning voor ieder opengesteld; slechts waren maandpermitten van een gulden daartoe nodig, waartoe de verdeling in concessiën behouden werd. Op deze wijze hoopte men de verhandeling van het goud binnen de kolonie te houden. Enige malen in 1833 trad de Curaçaose koopman H. van der Meulen op als koper van op Aruba gevonden goud, dat het gouvernement aanbood. Tot einde 1837 is geregeld maandelijks aangetekend het aantal der uitgereikte permitten: het hoogste getal is 163 voor November 1833; overigens was het steeds beneden 100 en in het laatste jaar bijna steeds

¹⁾ In Juli 1831 droeg de kommandeur $16\frac{1}{4}$ oncen af van verschillende vergunninghouders, in Augustus $1\frac{3}{8}$ oncen; in September werd geen goud aangebracht.

beneden 10. Na November 1837 komen geen gegevens over de goudwinning op Aruba voor.

Eerst in 1844 komen weer enige korte berichten voor. In 1843 zou volgens bericht van den commandeur op de noordelijke vindplaatsen veel goud gewonnen zijn, wat voor hem geheim gehouden was. Het zou zijn weg naar Engeland gevonden hebben. Op de grootste grondplaats, van H. D. Capriles jr. c.s. werd gewerkt met pompen om het water meester te blijven. Toen dit verslag den gezaghebber bereikte, had de commandeur eraan toegevoegd, dat er sedert dien weinig goud meer gevonden werd.

Enige maanden later droeg de minister van Koloniën den gezaghebber een nieuw onderzoek op in den geest, als aanbevolen door den ir. Wirz, maar het moest weinig kosten. De gezaghebber belastte ermee den 2den luitenant der artillerie T. D. G. Rolandus, die ook proeven op het gebied der aloë-cultuur genomen had.

Tot 1837 stond het eiland onder den kommandeur J. F. W. Gravenhorst, die oorspronkelijk als opperdirecteur der mijn naar Aruba was gegaan, en na het overlijden van S. Platz tegelijkertijd de kommandeurspost had waargenomen. In 1829 werd hij definitief als kommandeur benoemd, en in die betrekking overleed hij in 1837. Gravenhorst heeft zich ook verdienstelijk gemaakt door een reis naar Coro en een onderzoek daar naar de mogelijkheid van afstand en ontginning van steenkolenmijnen te Curamichati, een plan, waarvan niets gekomen is. Zijn opvolger was J. Jarman jr.:

De onderwijzer-godsdienstleeraar K. van Eekhout keerde in 1830 naar Curaçao terug en begon daar een „bij- of private school” op eigen kosten; kort daarop werd hij landsonderwijzer 1e klasse. Waarschijnlijk speelde daarbij een rol, dat de gouverneur-generaal zijn verzoek om op Aruba de bondszegelen (Doopt en Avondmaal) te mogen dienen had afgewezen als staande ter beoordeling van de bevoegde kerkelijke autoriteiten in het moederland. Op Aruba werd tot schoolonderwijzer benoemd J. Rosenveldt tegen genot van het schoolgeld van f 1.50 per maand voor elk kind en een vergoeding van 400 gulden voor het onderwijs aan kinderen van onvermogens.

Aanvankelijk ging het onder den nieuwen gezaghebber op den ouden voet voort. Er is zelfs gedacht over verkoop van de landslaven op Bonaire, die jaarlijks aan levens onderhoud 13.500

gulden kostten en geen daarmee evenredig voordeel opleverden. Dit zou echter in strijd zijn met de voorwaarden, waaronder in 1816 de eigendomsoverdracht door de Engelsen had plaats gevonden.¹⁾

Wel werden landsslavinnen van Bonaire als huispersoneel op Curaçao geplaatst.

Toch leest men in het bijzonder ten aanzien van dit eiland, waarheen de gezaghebber zich reeds in Augustus en in November 1836 begaf, al spoedig van maatregelen op het gebied van den landbouw. De strafbepalingen tegen veedieverij werden uitgebreid met tijdelijke verbanning van het eiland. Voor hoofden van huisgezinnen werden 2 ezels beschikbaar gesteld tegen den halven prijs, maar privileges tot het houden van schapen door particulieren werden niet meer verstrekt.

In September 1836 werden 5 rammen naar Curaçao gezonden ter veredeling van het schapenras. Dit had niet zodanig gevolg, dat de gezaghebber later deze schapen met merinos-rammen durfde laten kruisen. Toen het weer eens gelukte, nog in 1836, met een handelshuis op St. Thomas een contract af te sluiten voor levering van 100.000 vaten zout in één jaar, moest het gouvernement met een prijs van 50 cent het vat genoeg nemen.

In denzelfden tijd begon Van Raders op Curaçao met een maatregel, die op den duur veel geld zou kosten en aan veel critiek bloot staan: den aanleg van een zoutpan in het Rifwater. Zelfs werden de vlotten, waarop de havenketting berustten, voor dit werk des vredes beschikbaar gesteld.

Het volgend jaar stond het binnenlands beleid van den gezaghebber geheel in het teken van de vraag: welke nieuwe cultures zullen hier met goed gevolg worden ingevoerd?

Daartoe werden telkens weer ambtenaren, meest officieren, naar elders gezonden om inlichtingen in te winnen en producten mee te brengen. De commandant van Zr. Ms. brik „Echo”, luitenant ter zee 1e klasse J. F. D. Bouricius, kreeg opdracht om naar Barbados te gaan, in het bijzonder voor de aloëcultuur, en naar Martinique en Guadeloupe, waar Avril de cochenilleteelt had ingevoerd. Er was namelijk een bestelling van het cochenille-insect in Europa gedaan, die tegelijk met een aantal merinos-schapen in den loop van 1837 werd verwacht.

Voor Bonaire werd onder de ogen gezien, of de peulvrucht van

¹⁾ Men zie hierover „De inbezitneming van Curaçao in 1816” in *Tijdschrift voor geschiedenis, land- en volkenkunde* 1914.

de watapanaboom, die voor leerlooien werd gebezigd en goede blauwe verfstof en artsenij zou bevatten, niet een winstgevend handelsartikel op de Nederlandse markt zou kunnen worden. Prof. V. d. Boon Mersch leverde een gunstig verslag van zijn scheikundig onderzoek van dit product in. Met den reeds genoemden Simonet van Puerte Cabello werd ook voor de levering van dat artikel in 1838 een overeenkomst gesloten, en het volgende jaar met H. v. d. Meulen en Co.

De gezaghebber trachtte voor zijn plannen belangstelling te wekken bij de planters. Bouricius' rapport was gedrukt en verkrijgbaar gesteld. Voor een bespreking ten gouvernementshuize werden uitgenodigd M. E. van der Dijs, A. L. S. Muller, mr J. B. Gravenhorst, G. S. Schotborgh Jz., M. B. Schotborgh, M. Römer, A. de Veer Jr., H. Schotborgh Jzn. en Ab. de Isaac Henriquez. De gezaghebber deelde mee, dat de regering in het moederland de cochenilleteelt wilde bevorderen en den invoer van merinosschapen. In verband hiermee zou zekere Lobé van Cadix komen, en hem zou de directie van een en ander worden opgedragen. De aanwezigen noemden Plantersrust als geschikt om er het nieuwe établissement in te richten. De drie eerstgenoemde planters werden in commissie benoemd ter voorbereiding van de inrichting.

Plantersrust werd voor twee jaar tegen 330 gulden 's jaars gehuurd, met recht van koop voor 5500 gulden, van mevrouw Van der Meulen, Van Raders' schoonmoeder. Er werd daar een militair detachement van 1 onderofficier en 6 man geplaatst. 50 schapen, 2 ossen en 2 ezels werden er van Bonaire gebracht.

Toen er in Juli 1837 aanleiding was op Curaçao bepalingen te maken tot wegruiming van planten en gewassen, die uit de Frankeeren der plantages de openbare wegen vernauwden, werd ten aanzien van aloëplanten een uitzondering gemaakt: deze zouden ook in het vervolg onmiddellijk langs of tegen heggen en bemuringen aan den kant van den weg geplant mogen blijven of worden.

Proeven werden genomen met het verschepen van zout, zo van Curaçao als van Bonaire, naar Nederland. In het belang van den aanleg en ontginning van zoutwerken kreeg de kapitein-luitenant ter zee Van Lennep Coster opdracht voor een reis naar de Turkse eilanden ¹⁾.

¹⁾ Deze vertelt daarvan niets in zijn *Aanteekeningen, gehouden gedurende mijn verblijf in de West-Indiën, in de jaren 1837-1840*, waarin hij aan Van Raders' plannen veel aandacht wijdt.

In hetzelfde jaar kon voor zout van Bonaire nog een overeenkomst worden gesloten met een handelshuis op St. Kruis voor tenminste 50.000 vaten à 50 cent en in den loop van 1838 werd nog aan uitbreiding van de zoutwinning gedacht.

In November kwam eindelijk Lobé uit Cadix met zijn schapen en nopaalplanten. De zending had gedurende de reis nogal te lijden gehad. Op Aruba en Curaçao werden de planten uitgezet. Ook katoen werd op Plantersrust in cultuur genomen. Maandelijks berichten in *De Curaçaosche courant* moesten de bevolking ertoe brengen het voorbeeld van het gouvernement te volgen. Mr. Gravenhorst maakte in het belang der nopaalcultuur een reis naar Porto-rico en naar de Deense eilanden St. Thomas en St. Kruis, waar de regenval met die op de benedenwindse eilanden te vergelijken was.

De uit Cadix aangebrachte merinosschapen werden voor een deel dadelijk bij particulieren geplaatst (V. d. Dijs, De Quartel, Van Uytrecht, Abm. de Veer jr., A. Muller en H. Schotborgh) en voor het overige met 2 rammen op Plantersrust geplaatst, waar een jaar later 8 rammen ter beschikking gesteld konden worden. Hiervan werd een bevredigend gebruik gemaakt, en het journaal vermeld nauwkeurig, wanneer tot verkoop tegen 100 gulden per stuk werd overgegaan.

Voor een proef met tabakscultuur op Bonaire werd gebruik gemaakt van de diensten van een Zuid-Amerikaansen planter R. Car(r)son. De brik „Pegasus” deed een reis naar Havanna en bracht van daar „een edelsoortig tabakszaad” en „de fluweele nopaal” mee. De proef met de tabak gelukte echter niet en werd in 1839 opgegeven.

Op Aruba was de volksvlijt nog weinig ontwikkeld, en ter aanwakkering daarvan trad het gouvernement als koper op van schapenwol, katoen en watapanapeulen. Daar toonde de priester Romero belangstelling voor de cultures. Na enkele maanden reeds rapporteerde de commandeur gunstig over dit pogen; van gouvernementswege kon ieder gezinshoofd voor katoencultuur één bunder land in pacht krijgen. De watapanabomen waren landseigendom, maar de pluk was vrij voor verkoop aan het gouvernement.

Toch moesten er in denzelfden tijd op alle drie eilanden maatregelen genomen worden tegen het wegtrekken van Curaçaoenaars naar het buitenland, juist als landbouwers, en een poenale sanctie moest de niet-nakoming hunner verplichtingen door arbeiders jegens hun „aannemers” treffen.

Met de leiding van Plantersrust werd ingaande 1839 de lui-

tenant Slengarde, adjudant van den gezaghebber belast; de in 1837 in het leven geroepen commissie werd ontbonden, en kreeg een nieuwe taak, de oprichting van een Curaçaos departement ter bevordering van Nijverheid.

Telkens bezocht Van Raders Bonaire en Aruba. Vooral de cochenillecultuur en daarnaast de winning van wol, waarvoor hij premiën uitloofde, hadden zijn belangstelling. De luitenant ter zee Frucht, eerste officier a/b. „Pegasus”, bracht in 1839 van Guadeloupe cocons en eieren van zijdewormen mee.

Plantersrust werd voor den overeengekomen prijs aangekocht, en in 1840 werden nog ruim 6 bunders op Aruba aangekocht voor de oude culturen als nopaal, katoen, tabak, aloë en een ook voor moerbeziën.

Van een verlot van den luitenant Slengarde naar Suriname in het voorjaar van 1840 maakte Van Raders gebruik hem een opdracht te geven voor een bezoek aan Demerary en Barbados in het belang der aloëcultuur. Hij nam daar aan een zekeren John Eduard Griffith, die ook een tweetal maanden in de kolonie vertoefd heeft en onderricht gegeven heeft zo in de verbouwing van het gewas als in de bereiding van het sap. Uit het feit, dat hij voor 6 maanden aangenomen was en zo spoedig weer vertrok, mag wellicht worden afgeleid, dat de belangstelling der bevolking niet zeer groot was. F. G. van Raders, waarschijnlijk een zoon van den bovenwindsen commandeur, die een broer van den majoor Van Raders was, ging in dat jaar naar Aruba o.a. voor het maken van aloëharst ¹⁾. Voor de nieuwe ontginningen van gouvernementswegen was daar aangewezen het terrein Socotora. Getracht werd de bevolking warm te maken voor het aanplanten van katoen; gezinshoofden konden daartoe 1 bunder, uit te breiden tot 4 bunders, voor onbepaalde tijd in pacht krijgen.

Zes producten waren geleidelijk in cultuur gebracht om de kolonie er economisch en geldelijk bovenop te helpen, om den kleinen man een bestaansmiddel te geven en voor de koloniale kas den steun van het moederland ontbeerlijk te maken; watapana, wol, katoen, tabak, aloë en cochenille zouden op den duur uitvoerproducten worden, of waren het reeds op bescheiden schaal.

Naast de gouvernementcultures zouden de planters het product moeten leveren, maar uit alles bleek, dat er van die zijde weinig vertrouwen in de plannen van den gezaghebber bestond. Uit de telkens in het journaal vermelde aankopen van merinos-

¹⁾ Een jaar later ging hij naar Bonaire voor de nopaalcultuur.

rammen en -schapen door particulieren op Plantersrust blijkt, dat voor de pogingen tot veredeling van het schapenras wel enige, zij het nog matige, belangstelling bestond. Slechts M. E. van der Dijs steunde den gezaghebber daadwerkelijk en Van Raders' schoonfamilie, de Van der Meulens. Toen op 's konings verjaardag, 25 Augustus 1840, de gezaghebber twee verguld zilveren en twee zilveren bekers uitloofde voor de twee schoonste rammen en de grootste hoeveelheden levende cochenille-insecten, ging Van der Dijs met de eerste prijzen strijken en de wed. J. van der Meulen met de tweede. Zij waren trouwens de enigen, die met cochenille-insecten kwamen; Rammen waren er ten getale van 19 aangeboden.

In Juni van het volgend jaar (1841) bleek de verkoop van aloë in Europa voor het eerst geslaagd. Bijna 1200 pond, hoofdzakelijk van Bonaire, naar Liverpool verscheept, bracht £ 90 op; het bleek, dat het product van Plantersrust achterstond bij dat van Bonaire.

Ondanks de mislukking van den oogst in dat jaar, die hem dwong om te zien naar middelen, die aan „de smalle gemeente” enige bestaanszekerheid zouden kunnen verschaffen, was Van Raders hoopvol gestemd, dat hij meende, die te kunnen vinden in tewerkstelling bij de gouvernementscultures, wat met uitbreiding daarvan moest gepaard gaan. Reeds toen offerde de gouverneur-generaal daartegen bezwaren, die met name golden de zoutwinning in het Rifwater; en in het algemeen verbood hij de aanstelling van vast personeel, waarmee het terrein der proefnemingen zou worden verlaten.

Desniettenstaande tekende de gezaghebber niet zonder zelfvoldoening op het einde van 1841 in zijn journaal aan, dat het 60-tal bladeren, in 1837 in den grond gestoken, geleid had tot belangrijke, in weligen groei zijnde, nopalerieën op particuliere gronden en de gouvernements-établissements. Hij zag het tijdstip naderen, waarop ettelijke duizenden nopaalplanten op Plantersrust met het cochenille-insect zouden kunnen bevolkt worden. En op Bonaire en Aruba ging het ook goed. Eerstgenoemd eiland spande de kroon; van daar was in den loop der jaren aan producten nu in het geheel voor 60.000 gulden verkocht. Van Aruba voor 7000 gulden en van Plantersrust voor 600 gulden. Voor de koloniale kas had dit een bate van 2800 gulden opgeleverd.

De gouverneur-generaal Rijk kwam in het voorjaar van 1842 op zijn terugreis naar Nederland op Curaçao om persoonlijk

poolshoogte te nemen ter voorbereiding van een bespreking met de regering in het moederland, die ten aanzien der gouvernements-cultures een beslissing zou hebben te nemen. Van Raders had gevraagd nog slechts zeer weinige jaren het gewone subsidie van 170.000 gulden te handhaven „om de productie dezer eilanden zodanig te vermeerderen, dat de tot hiertoe verleende subsidie al spoedig geheel zal kunnen ophouden.”

In zijn brieven van 20 en 21 April 1842 op Curaçao aan Van Raders geschreven ¹⁾, begint de gouverneur-generaal des gezaghebbers „loffelijke pogingen tot vermeerdering der productie van deze eilanden” te prijzen. De geldelijke toestand der kolonie is ongetwijfeld verbeterd; daarop wijst, dat de leningen voor de zoutpannen in het Rifwater zijn afgelost, maar dat is geschied uit de gewone middelen, want gerendeerd hebben deze nog niet. Ook omdat op deze ontginning veel aanmerkingen zijn gemaakt door particulieren, die als hun mening te kennen gaven, dat zij nooit geheel aan het doel zou kunnen beantwoorden, verlangde de gouverneur-generaal, dat het gouvernement zich zou bepalen tot onderhoud van het bestaande en daaraan geen uitbreiding zou geven, aler een behoorlijke opbrengst was verzekerd.

Over de cochenille- en de aloë-cultuur zou de beslissing van den minister moeten worden afgewacht. Hoe veelbelovend cultures ook mochten zijn, de voorzichtigheid eiste geen al te grote sommen hier in te steken, vóór men van een duurzame productie en van een afzetmarkt verzekerd was. Alleen aan „volmaking” van het reeds aangevangene mocht dus voorlopig worden gedacht.

De nieuwe cultures moesten dus haar bestaansmogelijkheid in zichzelf bewijzen. Verbetering der geldmiddelen daar buiten om, wanneer die zich mocht blijven voordoen, diende allereerst te leiden tot vermindering van den geldelijken steun van het moederland aan de kolonie of tot vermindering der 1%-belasting op de vaste eigendommen, waarover zo luide door de ingezetenen werd geklaagd.

Inderdaad hadden zich reeds in Mei 1841 55 ingezetenen met een adres tot den koning gewend. Daarin was geklaagd over de drukkende belastingen, terwijl de droogte den oogst deed mislukken en het vee sterven, terwijl de handel steeds achteruitging. Van de plannen van het gouvernement werd toen nog op den duur een goede uitkomst verwacht.

¹⁾ W.I. archieven 1828 tot 1845. Curaçao en onderhorige eilanden, no. 34, gebundeld als „adstructive memorie”.

Nu was het een jaar later. De toestand was nog slechter geworden daarom had een afvaardiging van ingezetenen onder leiding van N. Rojer, lid van den Kolonialen raad de tussenkomst van den gouverneur-generaal aangevraagd.

Van Raders ging 6 Juli 1842 naar Nederland met verlof. Bijna twee jaar bleef hij weg. 1 Maart 1844 nam hij het bestuur weer over van C. L. van Uytrecht. De aantekeningen in het journaal over de cultures zijn in dien tijd zeer schaars. 27 Mei 1843 wordt vermeld, dat in Nederland 3 kistjes cochenille voor 137 gulden zijn verkocht; 8 Juni, dat G. W. Hellmund van het gouvernement 2500 pond aloë heeft gekocht tegen 45 cent, nadat deze partij drie weken tevoren in veiling voor een prijs van 27 cent was opgehouden; 29 Juni, dat het personeel van Plantersrust met 18 man is verminderd, omdat de nopaal en cochenille-teelt niet mag worden uitgebreid; 8 December, dat de Liverpool 61 kistjes aloë voor £ 32.11.10 is verkocht. En Van Uytrecht had in het Koloniaal verslag 1842 duidelijk blijk gegeven van zijn ongeloof in Van Raders plannen.

In 1843, terwijl de gezaghebber dus met verlof was, hebben nog tweemaal ingezetenen zich tot den koning gewend ¹⁾. Het eerste adres gaat over de gouvernements-zoutpannen, waarmee aan de particuliere zoutwinningen mededingen wordt aangedaan; het tweede sluit aan bij dat van 1841; noemt de toestand nog veel verslechterd en breekt den staf over alle ondernemingen van Van Raders: de katoen- en zijdenwormenteelt is finaal mislukt, de tabak tiert zeer slecht, de zoutpannen in het Rifwater geven geen noemenswaardige opbrengst, de merinos en bastaard-merinos sterven, de cochenille-cultuur en kokosnoot-bomen hebben te lijden van een verderfelijk insect, de kermes, dat bestreden wordt op een wijze, die „razernij” wordt genoemd, de aloëplanten staan „brillant”, maar leveren geen winst, artesische putten zijn ondoelmatig voor Curaçao, en dat alles heeft zeker een 150.000 gulden gekost. Schatten worden verkwest met het volharden in mislukte plannen. En dan die hoge belastingen!

De gezaghebber dacht er anders over. 1 Maart 1844 nam hij het bestuur over. Een nieuw belastingstelsel bracht hij mee. De waarde der grondeigendommen, waarvan 1% geheven werd, zou herschat worden. Aan de daarvoor aangewezen commissie werd meegedeeld, dat het den gezaghebber aangenaam zou zijn, als zij op

¹⁾ Men vindt de verzoekschriften meegedeeld en besproken in D.W. I.G. 18de jg. 321-329.

een gezamenlijke waarde van $2\frac{1}{2}$ miljoen zou komen. Met moeite kwam zij op 2.400.000, en op 24.013 gulden werd de opbrengst der belasting geraamd.

Wat de cultures betreft, had Van Raders nog steun bij de regering gevonden. Bij Koninklijk besluit van 10 Dec. 1843 was hem den titulair rang van kolonel verleend. Voor 1845 en desnood voor 1846 was hem den geldelijken steun van 170.000 gulden toegezegd, maar dan moest deze aanmerkelijk minder worden, en de cultures moesten dus binnenkort vruchten gaan afwerpen.

Het eerst wijdde van Raders zijn aandacht aan Bonaire. Hij stelde vast, dat de katoencultuur te kampen had met de vernieling der oogsten door rupsen, — dat de mais een goeden oogst beloofde, doch den laatsten tijd geen verdere aanplanting had plaats gehad, — dat de nopal-aanplant op het schilfersteenterrein Nicotiana er goed voorstond met 24.950 plantjes, doch die op het kalksteenterrein Fontein, met 52.050 stuks, minder gunstig, — dat de 17.733 moringabomen goede vruchten beloofden, en een terrein voor 43.169 bomen wachtte op regen en zaad, — dat 5858 pitaplanten, met 678 van de fijne soort, er goed voor stonden. Naar aanleiding daarvan besloot hij: de katoencultuur op te geven, na nog een proef met een nieuwe wijze van aanplanting genomen te hebben, — aan de 20 bunders aloë-cultuur geen te grote uitbreiding te geven, in afwachting van een voordeligen afzet, — de nopaalaanplanting aan Nicotiana en die der moringabomen (over de oude katoenterreinen) uit te breiden tot 200.000 planten voor elke cultuur, — de pita-aanplant van de edele soort te vergroten als bestaansmiddel voor de vrije lieden, die dat tot nu toe vonden in de garing van zout.

Met deze laatste ging het maar slecht: de afzet van het zout ondervond voortdurend vertraging. Op 31 Dec. 1843 lagen niet minder dan 159.000 vaten opgestapeld. De kostprijs was 22 cent per vat. H. van der Meulen en Co. kocht er in April 100.000 van voor 30 cent.

Op Curaçao werd voor uitbreiding der cultures een nieuw terrein, Bonavista, voor 1380 gulden in veiling aangekocht; later ook Fortuin alias Domingito (35 bunders) voor 3000 gulden ten dienste van de nopaalcultuur.

Zo stond ineens alles weer in het teken van nieuwe plannen. Uit het moederland kwamen 8 onderofficieren-volontairs om als opzieners bij de cultures geplaatst te worden ¹⁾. Slengarde,

¹⁾ Vier van hen, L. J. T. A. baron van Boecop, A. T. (of F.) Alings

de directeur van Plantersrust kreeg den titel van inspecteur der rijksétablissemerten voor cultures op Curaçao.

Aan een zekeren Antoine Guillemin werd opgedragen proeven te nemen om van de vlasspecie der pitaplant vlas en hennip te maken. Van Raders zag hierin een nieuw middel van bestaan voor de vrije volksklasse op Bonaire, waar de afzet van het zout zeer te lijden had van de mededinging der Turkse eilanden; de productie ervan werd beperkt tot 50.000 vaten. Het stelsel van openbare verkoping, door den gouverneur-generaal Rijk aanbevolen, maakte weer plaats voor dat van verkoop bij inschrijving.

Van uitbreiding is daarentegen sprake bij de aloë-cultuur. In Amerika was meer dan één afzetgebied gevonden, ook met behulp van consulaire ambtenaren. Op een 60.000 pond 's jaars kon voor den afzet gerekend worden, en 1 bunder, goed bewerkt, bracht 1000 pond op.

Met name voor Bonaire en Aruba bleef de gezaghebber gunstig gestemd. Een zijner laatste daden als bewindsman van Curaçao was het opstellen van een twee-jaren-plan voor den minster van Koloniën, dat inhield aanstelling van inspecteurs en opzichter, een vast korps van 15 man op de drie eilanden, en uitbreiding van de nopaalaanplantingen op Bonaire en Aruba en van de aloëcultuur op Aruba.

Vier weken daarna legde Van Raders het bestuur neer. Nog twee maanden bleef hij op Curaçao; lang genoeg om te zien, dat zijn opvolger over zijn landbouwplannen anders stond, dan hij. Een begroting voor 1846 was opgemaakt en wees een zo groot tekort aan, dat Esser inzag, dat de voorwaarden, door de regering in het moederland gesteld voor verderen steun aan de cultures, niet vervuld zouden worden.

De kommandeur van Aruba kwam met een aanvraag van behoeftigheden voor de door Van Raders nog op het laatst opgezette uitbreidingen. De gouverneur hield zijn beslissing aan, tot hij gelegenheid zou hebben gehad het eiland te bezoeken. Dat geschiedde in October 1845. Esser bevond toen de nopaalcultuur op Scoton in zodanigen toestand, dat hij die onmiddellijk staakte: de insecten vielen af tegen den tijd, waarop de bladeren ge-

W. Muller en J. G. Kraft gingen spoedig terug, G. C. baron van Till overleed na twee maanden. Wagner, Mellink en P. Th. Kraft bleven op het eiland, verlieten den militairen dienst en werden als vaste ambtenaren aangesteld: de eerste bracht het, in 1870, tot gouverneur, Mellink tot gouvernementssecretaris.

plukt moesten worden. Het vrijgekomen terrein werd voor de aloë-cultuur bestemd.

Reeds eerder was de gouverneur op Bonaire geweest. Ook daar voldeed de cochenille-cultuur niet. De behandeling was daar anders dan op Curaçao, en het product bracht op de Amerikaanse markt maar weinig op. In September 1843 was op Curaçao geen aannemelijk bod voor Bonaire-cochenille te verkrijgen.

Het moet alles voor Van Raders een grote teleurstelling geweest zijn. Zelf had hij zijn vertrouwen niet verloren. In December kwam Zr. Ms. Korvet „Afax” op Curaçao van Suriname om 100 vaten cochenille te halen, die de gouverneur in zijn nieuw gewest wilde doen uitplanten.

J. H. J. Hamelberg heeft in *Vragen van den dag*, 1896. blz. 443 e.v. het beleid van Van Raders verdedigd en is daarbij tot de slotsom gekomen, dat diens pogingen „als volkomen geslaagd moeten beschouwd worden”, en dat het voornamelijk aan zijn opvolgers te wijten, is dat de nieuwe cultures geen stand gehouden hebben. Van Lennep Coster geeft in zijn aangehaald werk de aantekeningen, die hij in 1839 maakte en den indruk geven van onpartijdigheid. Hij looft de „onvermoeide en welmenende pogingen” van den gezaghebber, maar verheelt niet de moeilijkheden, die zich daarbij voordeden en de mislukkingen, die reeds toen aanwijsbaar schenen. Inderdaad — het ijverig streven van Van Raders om ten nutte der kolonie en daarmee tevens voor het moederland werkzaam te zijn, moet erkend worden, daarnaast, dat zijn niet — slagen aan oorzaken buiten hem te wijten zijn; het verloop der geschiedenis na 1844 en na Hamelberg heeft niet bevestigd, dat dit streven om Curaçao's bewoners in den landbouw een zodanige bestaansmogelijkheid te geven, dat daarmee verlichting der lasten voor het moederland gepaard kan gaan, op den duur met het gewenste gevolg blijvend zou zijn bekroond.